

УДК 340.114(477)

М.В. САННІКОВА, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України

ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Ключові слова: правова система України, наближення систем джерел права України і ЄС, гармонізація законодавства України і ЄС, апроксимація джерел права та форм їх зовнішнього виразу

Динамічний розвиток сучасного суспільства, пошук нових та удосконалення існуючих способів якісного врегулювання суспільних відносин, необхідність вдосконалення методів подолання колізій та прогалин законодавства внаслідок імплементації норм міжнародного права, а також процеси глобалізації права в цілому зумовлюють актуальність наукової розробки проблеми розвитку правової системи України в умовах становлення Європейського правового простору.

В останні роки вивченню окремих питань досліджуваної проблематики присвячують увагу вітчизняні представники як галузевої, так і загально-теоретичної юриспруденції. Серед них М. Антонович, В. Денисов, Г. Забігайло, А. Задорожний, Ю. Капіца, Л.А. Луць, В. Муравйов, В. Плавич, П. Рабінович, Н. Раданович, В. Цветков, Ю. Шемшученко та ін. Разом з тим, в сучасній юридичній науці немає єдиної думки щодо визначення поняття, яким можна назвати процес зближення законодавства України із законодавством ЄС. Метою цього дослідження є вивчення юридичної суті процесу європейської правової інтеграції нашої держави, а також зближення правових систем України та Європейського Союзу в цілому.

Основоположними документами, що стали правовою підставою входження України до

Європейського правового простору, є Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. [1], ратифікована Законом України від 10.11.1994 р. [2], та Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11.12.1999 р. [3]. Зазначеними актами визначаються основні засади та цілі, напрямки та межі співробітництва між Україною та Європейським Союзом.

В сучасній юридичній науці для позначення процесів входження України до Європейського правового простору, що врегульовані зазначеними документами, досить часто вживаються такі терміни, як «гармонізація», «апроксимація», «наближення» [4–7]. Що ж стосується чинного законодавства, то в ньому йдеться виключно про адаптацію (зближення) законодавства, під якою розуміється процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з актами законодавства ЄС [8]. Терміном «гармонізація (приведення у відповідність)» називається процес приведення національних стандартів у відповідність із стандартами ЄС.

Такий плюралізм думок – як науковців, так і законодавця – ускладнює розуміння змісту та юридичної суті процесу входження України до Європейського правового простору. Для вирішення окресленої проблеми уявляється необхідним дослідити її через призму теоретико-правового розуміння змісту категорії «правова система».

Необхідність здійснення дослідження за допомогою вказаної фундаментальної категорії пояснюється тим, що вона дає додаткові аналітичні можливості для комплексного аналізу як правової сфери життя суспільства в цілому, так і процесів європейської правової інтеграції зокрема. Дослідження процесу зближення систем права і систем законодавства України і ЄС як окремих статичних об'єктів пізнання за допомогою так би мовити лінійного мислення дасть змогу робити обґрунтовані висновки лише з точки зору причинно-наслідкової залежності відповідних

процесів та явищ. Такий підхід унеможливить аналіз і оцінку всієї правової реальності в цілому, а акцентує увагу лише на окремих її компонентах. Більш того, відповідь на питання про сутність інтеграційних процесів між Україною та ЄС (гармонізація, апроксимація чи наближення) потребує застосування гнучких комплексних підходів, що даватимуть змогу досягти найбільш високого рівня системності та абстрактності. Одним з таких комплексних підходів є дослідження процесу становлення Європейського правового простору як фактору розвитку вітчизняної правової системи.

Правова система України як багатоаспектне системне правове явище тривалий час виступає предметом дослідження як теорії держави і права, так і галузевих юридичних наук. Вітчизняними науковцями детально досліджуються питання функціонування та взаємодії її елементів, виявляються проблеми її розвитку та удосконалення, розробляються та пропонуються шляхи вирішення зазначених проблем. В умовах становлення Європейського правового простору та проголошеного нашою державою курсу на входження до нього, особливої актуальності набуває питання щодо розвитку та удосконалення системи джерел права України.

Як відомо, категорія «правова система» введена у наукових обіг у 80-х роках ХХ століття, коли з'явилися роботи С.С. Алексєєва, А.М. Васильєва, В.Н. Кудрявцева, Н.І. Матузова, Ю.А. Тихомирова, Л.Б. Тиунової, які заклали концептуальні основи вивчення даного питання. Аналізуючи найпоширеніші теоретико-правові концепції, у яких повно і обгрунтовано досліджуються проблеми розвитку правової системи як правового явища та правової системи України зокрема, можна узагальнити висновки, присутні у наукових працях: теорія правової системи ще перебуває у стані активної творчої розробки, загальноприйнятого визначення поняття правової системи не існує, спірними уявляються питання щодо генезису, гносеологічної цінності, предмету, складу та змісту досліджуваного поняття [9, с.24].

Варто зазначити, що в сучасній юридичній науці виділяються два взаємодоповнюючих підходи до визначення правової системи – вузький та широкий. Правова система у вузькому значенні являє собою сукупність нормативно-правових актів, які санкціоновані законодавцем. Цінність правової системи забезпечується загальними правовими принципами, процедурами нормотворення і правозастосування. Прибічники вузького підходу до розуміння правової системи підкреслюють, що законодавець при встановленні нового нормативно-правового акту повинен чітко уявляти механізм дії цього конкретного акту в рамках системи права, її галузей та інститутів [10, с.41]. Аналізуючи такий підхід, можна стверджувати, що правова система фактично ототожнюється з системою законодавства. Остання хоча і належить до фундаментальних теоретико-правових категорій, проте є занадто вузькою в контексті вирішення поставленого у цьому дослідженні наукового завдання.

В широкому значенні правова система – складне багатопланове явище, яке відображає стан правової дійсності і складається із взаємопов'язаних між собою елементів. Зазначений підхід найбільш повно окреслює обсяг і юридичну суть поняття «правова система» і дає змогу в контексті цього дослідження ґрунтовно вивчити її елементи. При цьому уявляється за доцільне виходити з розуміння поняття «правова дійсність», яке обгрунтовується С.С. Алексєєвим як найширше правове поняття, що охоплює всі без винятку правові явища [11]. Варто також акцентувати увагу на тому, що негативні правові явища (злочинність, стан правопорядку, деформації свідомості і т.д.) належать до правової дійсності, проте не є елементами правової системи.

Серед прибічників розуміння системи права в широкому значенні (С. Алексєєв, О. Зайчук, Д. Керімов, М. Матузов, Н. Оніщенко, П. Рабіновича інші) існують різні погляди щодо її феномена та елементів, що її утворюють. Разом з тим, більшість вчених вважають теоретичну розробку концепції правової системи одним з першочергових завдань, від

розв'язання якого залежить вирішення багатьох соціальних, економічних, політичних та правових проблем [12, с.24].

Узагальнюючи напрацювання науковців, можна виділити такі елементи правової системи: джерела права та акти законодавства як форма їх зовнішнього виразу, акти тлумачення та акти застосування права, а також діяльність відповідних суб'єктів по створенню, зміні чи припиненню таких актів; права, свободи і обов'язки громадян; система функціонуючих у суспільстві правовідносин; законність та правопорядок; механізм правового регулювання; суб'єкти права; правова ідеологія, правова свідомість та форми (засоби) її існування [13–16]. У контексті нашого дослідження крізь призму правової системи варто акцентувати увагу на такому її елементі як система джерел права та форм їх зовнішнього виразу.

Однією із причин зазначеного вище плюралізму думок щодо визначення процесу зближення законодавства України та ЄС уявляється розуміння правової системи України в контексті входження до Європейського правового простору з точки зору і вузького, і широкого підходів одночасно. Крім того, ряд вчених досліджує зазначену проблематику, виходячи з термінів, які вживаються законодавцем. Також варто зазначити, що процес зближення охоплює не лише системи законодавства, як це визначено відповідними правостановлюючими актами. В Україні і ЄС функціонують різні системи джерел права, а тому, відповідно і різні форми їх зовнішнього виразу. В процесі європейської правової інтеграції вітчизняна правова система має сприймати нормотворчі традиції ЄС, де до джерел права поряд з іншими належать регламенти, директиви тощо. В зв'язку з цим уявляється за доцільне говорити не лише про зближення законодавства, а розглядати зближення саме систем джерел права, оскільки джерела права є більш фундаментальною ґрунтовною категорією юридичної науки і концепції правової системи зокрема.

Аналіз зазначених правових явищ у процесі взаємодії з іншими елементами правової

системи дає змогу стверджувати, що застосування юридичною наукою терміну «гармонізація» для позначення процесу зближення законодавства України та ЄС є не досить виправданим, оскільки гармонізація як процес передбачає взаємні активні дії на шляху до спільної мети. У нашому ж випадку активні дії у формі розробок та внесення змін до чинного законодавства є більшою мірою завданням нашої держави як одного з аспектів процесу європейської правової інтеграції. Застосування терміну «гармонізація» уявляється виправданим, якщо йдеться про його розуміння як синоніму, одного з варіантів перекладу терміну «зближення», який використовується чинним законодавством у двосторонніх відносинах між Україною та ЄС. Доцільність і наукова обґрунтованість застосування законодавцем саме цього терміну також викликає ряд запитань, проте, в силу набрання чинності відповідними правостановлюючими актами постає проблема уже не формулювання понять, а інтерпретації використаних законодавцем термінів.

Ю. Капіца обґрунтовує необхідність використання поняття «наближення», яке за своєю суттю нагадує гармонізацію, тим, що останній застосовується правом ЄС. У разі «наближення» йдеться про досягнення того чи іншого рівня відповідності, ідентичності норм права держав-членів ЄС через прийняття регламентів ЄС, визначення цілей через прийняття директив ЄС. Застосування вказаного поняття уявляється допустимим у випадку аналізу напрямку розвитку системи джерел права та форм їх зовнішнього виразу, а також правової системи України в цілому. При цьому, варто акцентувати увагу на тому, що цей процес є відносно одностороннім і стосується більшою мірою України. Говорити про наближення України з боку ЄС можна лише з точки зору допомоги нашій державі в процесах європейської правової інтеграції.

Найбільш доцільним уявляється термін «апроксимація» як характеристика юридичної сутності процесів приведення у відповідність норм чинного законодавства до положень мі-

жнародних актів згідно з зобов'язаннями, які взяла на себе Україна відповідно до зазначених міжнародних документів. Він найбільш повно відбиває юридичну сутність як власне самого процесу розвитку правової системи України в умовах становлення Європейського правового простору з точки зору вузького розуміння правової системи.

Таким чином, апроксимація характеризує напрям розвитку системи джерел права та форм їх зовнішнього виразу шляхом внесення змін до чинного законодавства України відповідно до взятих нашою державою на себе зобов'язань, закріплених у чинних міжнародних актах з ЄС, та приведення конкретних його положень у відповідність з стандартами, що діють в межах Європейського правового простору. Що ж стосується понять «гармонізація» та «наближення», то вони відображають юридичну сутність розвитку правової системи України в умовах становлення Європейського правового простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським співтовариством та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
2. Закон України «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами ті державами-членами» // ВВР України. – 1994. – № 46. – С. 415.
3. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_492/conv.
4. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф. (жовтень 1998 р.). – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. – 446 с.
5. Шемшученко Ю. С. Теоретические проблемы гармонизации законодательства Украины с европейским правом / Ю. С. Шемшученко // Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. – К., 2003. – С. 35–42.
6. Муравйов В. Гармонізація законодавства як феномен європейської інтеграції / В. Муравйов // Український правовий часопис. – 2003. – № 2 (7). – С. 3–9.
7. Капіца Ю. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво між Європейським Союзом і Україною: цілі та методи / Ю. Капіца // Український правовий часопис. – 1998. – № 2. – С. 18–24.
8. Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм» : від 16.03.2005 р., № 62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/-laws/show/z0438-05>.
9. Аюпова З. К. Структура и функции правовой системы / З. К. Аюпова // Современное право. – 2005. – № 10. – С. 44–50.
10. Явич Л. С. Сущность права / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1985. – 207 с.
11. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 742 с.
12. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток / [В. С. Журавський, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко.] ; за заг. ред. В. С. Журавського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 296 с.
13. Оніщенко Н. Правова система як об'єкт пізнання загальнотеоретичної юриспруденції / Н. Оніщенко // Право України. – 2012. – № 1–2.
14. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов, 1987. – 293 с.
15. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М., 1995. – 320 с.
16. Рабинович П. М. Основы общей теории права и государства : учеб. пособие /

П. М. Рабинович. – 7-е изд., с изм. – Харьков : | Консум, 2005. – 270 с.

Саннікова М. В. Вхідження України до Європейського правового простору: до визначення поняття / М. В. Саннікова // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 779–783 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cmvdpn.pdf>

Проаналізовано юридичну сутність процесів, пов'язаних з входженням правової системи України до Європейського правового простору. Головну увагу приділено аналізу наукової допустимості та обґрунтованості застосування понять «гармонізація», «наближення», «апроксимація» для визначення зазначених процесів.

Саннікова М.В. Вхождение Украины в Европейское правовое пространство: к определению понятия

Выполнен анализ юридической сущности процессов, связанных с вхождением правовой системы Украины в Европейское правовое пространство. Главное внимание уделено анализу научной допустимости и обоснованности применения понятий «гармонизация», «сближение», «аппроксимация» для определения указанных процессов.

Sannikova M.V. Entrance of Ukraine in the European Legal Room: to Concept Determination

This article analyzes the legal nature of the processes associated with the entry of the legal system of Ukraine into the European legal space. It focuses on the analysis of the scientific validity and reasonableness of the terms «harmonization», «convergence» and «approximation» to determine these processes.

Форум права Форум